

SECTION 1. CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY

DOI: 10.46299/ISG.2024.MONO.LEGAL.2.1.1

1.1 Заходи спеціального та індивідуального запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів

***Анотація:** присвячена дослідженню заходів спеціального та індивідуального запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.*

***Ключові слова:** спеціальні та індивідуальні заходи запобігання організації, наркотичні засоби, єдиний реєстр досудових розслідувань центр соціальної адаптації.*

Аннотация. Статистическая служба по борьбе с незаконным обращением за наркотиками и наркотиками для людей, имеющих незаконный статус, нерегулярно сталкивается с наркотиками, психотропными заболеваниями и психическими расстройствами.

***Ключевые слова:** специальные и индивидуальные подходы к организации, наркотики засухи, санитарно-гигиенические условия и адаптация.*

***Abstract:** Statte is associated with a special session of the special one and of the special purpose of the organ of the organization for illegal implantation, illegal treatment and drug trafficking, psychotropic speech abo alia analogy.*

***Keywords:** specials and enduaries go in for organisations, drugs, the register of pre-trial services, the center of social adaptation.*

Постановка проблеми Відповідно до ст. 3 Конституції України, здоров'я людини належить до найвищих соціальних цінностей. У ст. 49 Основного Закону задекларовано право кожного на його охорону. Відтак ефективна протидія посяганням на здоров'я населення є надзвичайно важливим чинником розбудови правової та соціальної держави європейського зразка.

Протидія незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів¹ є пріоритетним завданням діяльності кожної кравіни Європи.

Пошук шляхів запобігання злочинам у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів слугував предметом дискусій у працях Ю. В. Александрова, А. М. Бабенка, В. А. Бублейникова, В. В. Василевича, В. В. Голіни, О. П. Гороха, В. О. Глушкова, О. М. Джужі, І. О. Доброреца, А. І. Долгової, В. І. Женунтія, О. О. Житного, А. П. Закалюка, О. Г. Кальмана, Т. Л. Кальченко, О. Г. Колба, О. М. Костенка, О. Г. Кулика, О. М. Литвинова, О. В. Наден, Є. С. Назимка, Д. Й. Никифорчука, І. В. Однолько, В. І. Осадчого, Г. І. Піщенка, В. Г. Пшеничного, А. В. Савченка, М. І. Хавронюка, В. І. Шакуна та ін.

Водночас проблемні питання кримінально-правової та кримінологічної протидії організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів досліджували А. А. Афанасьєв, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Л. В. Дорош, М. Й. Коржанський, Є. Ю. Кулієв, О. М. Лемешко, А. А. Музика, О. І. Перепелиця, І. Г. Поплавський, Е. В. Расюк, О. М. Стрільців, Є. В. Фесенко, М. С. Хруппа, В. П. Шадрін, В. С. Яловик та ін.

¹ Наркотичні засоби – речовини природні чи синтетичні, препарати, рослини, включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. Наркотичні засоби і наркотики в цьому дослідженні вжито як синоніми.

Психотропні речовини – речовини природні чи синтетичні, препарати, природні матеріали, включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Аналоги наркотичних засобів і психотропних речовин – заборонені до обігу на території України речовини синтетичні чи природні, не включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, хімічна структура та властивості яких подібні до хімічної структури й властивостей наркотичних засобів і психотропних речовин, психоактивну дію яких вони відтворюють.

Прекурсори наркотичних засобів і психотропних речовин (далі – прекурсори) – речовини, які використовуються для виробництва, виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин, включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів (Закон України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» від 15 лютого 1995 р. № 60/95-ВР).

У Концепції реалізації державної політики у сфері протидії поширенню наркоманії, боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів до 2023 року головними проблемами, які потребували розв'язання, було визнано: високий рівень попиту на наркотичні засоби та психотропні речовини, а також лікарські засоби, зловживання якими може викликати наркотичну залежність; низьку ефективність діяльності органів виконавчої влади, спрямованої на реалізацію державної політики у сфері протидії поширенню наркоманії, боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів; неналежний рівень міжвідомчої координації та практичної взаємодії центральних органів виконавчої влади у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів; відсутність належного контролю за виробництвом, виготовленням, придбанням, зберіганням, відпуском, обліком, перевезенням, пересиланням наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, а також лікарських засобів, зловживання якими може викликати наркотичну залежність; низький рівень поінформованості населення щодо наслідків розповсюдження наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, а також лікарських засобів, зловживання якими може викликати наркотичну залежність, вживання зазначених засобів і речовин не за медичним призначенням; недостатність вжиття заходів, спрямованих на реабілітацію осіб із наркотичною залежністю; здійснення незаконного транзиту наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів територією України.

Розв'язання зазначених проблем можливе за умов здійснення на державному рівні заходів щодо протидії поширенню наркоманії та боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів².

² Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері протидії поширенню наркоманії, боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів на 2011-2015 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2010 р. № 1808-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1808-2010-p>.

До сьогоднішнього часу, однією з проблем залишається саме місце, для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Якщо в кримінальному законодавстві України застосовують поняття «місце для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів», то в законодавстві зарубіжних країн використовують інші терміни, зокрема «кубло» (КК республік Азербайджан, Вірменія, Казахстан, Киргизія, Молдова, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан), «приміщення» (КК республік Азербайджан, Вірменія, Казахстан, Киргизія, Молдова, Туркменістан, Болгарія, Китайської Народної Республіки), «житло» (КК Грузії), «підпільна нарколабораторія для незаконного виробництва наркотичних засобів, їх аналогів або прекурсорів, психотропних речовин або їх аналогів» (КК Грузії), «лабораторія з незаконного виготовлення чи переробки наркотичних засобів або психотропних речовин» (КК Республіки Узбекистан).

Найбільш повно поняття місця в цьому контексті визначено в українському кримінальному законодавстві, адже воно включає і місця для вживання, і виробництва, і виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Розглядаючи об'єктивну сторону досліджуваних злочинів, варто відмітити, що в КК зарубіжних держав здебільшого передбачено кримінальну відповідальність за аналогічні вітчизняному кримінальному законодавству дії, зокрема за організацію, утримання та надання вищезазначених місць, що свідчить про доцільність та обґрунтованість встановлення кримінальної відповідальності саме за ці діяння.

Водночас у законодавстві окремих зарубіжних країн є певні особливості, що стосуються досліджуваних діянь об'єктивної сторони цих злочинів.

Так, у ст. 332 КК Республіки Білорусь встановлено відповідальність за організацію або утримання кубел для вживання не лише наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів, а й інших одурманюючих засобів, а також надання приміщень із цією метою.

Аналізуючи форми об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 332 КК Республіки Білорусь, слід зазначити, що законодавець цієї країни, на нашу думку, найбільш правильно диференціював відповідальність за вчинення досліджуваного злочину, зокрема за найменш небезпечні діяння (надання приміщення для вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи інших засобів, що викликають одурманення) він встановив відповідальність у ч. 1 цієї статті. Відповідальність за більш небезпечні діяння (організація або утримання притонів для виготовлення, переробки та/або вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи інших засобів, що викликають одурманення) визначено в ч. 2 цієї самої статті.

Заслужує на увагу також позиція диференціації кримінальної відповідальності в кримінальному законодавстві Грузії, де в одній статті передбачено кримінальну відповідальність за організацію або утримання підпільних нарколабораторій для незаконного виробництва наркотичних засобів, їх аналогів чи прекурсорів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 266), а в іншій – надання житла чи інших приміщень для незаконного вживання наркотичних засобів, їх аналогів, психотропних речовин, їх аналогів (ст. 271).

Законодавство Китайської Народної Республіки передбачає відповідальність лише за надання приміщення третім особам для вживання наркотиків. Причому вказується лише на два способи вживання наркотиків – перорально, тобто споживаючи через рот, та шляхом ін'єкції.

Аналіз особливостей цього злочину за КК Республіки Болгарія дає змогу виділити позитивний момент, що полягає в криміналізації організації вживання наркотичних речовин без вказівки на місце вчинення таких дій (ст. 354 б).

Якщо суб'єкт злочину, передбаченого ст. 317 КК України, загальний, тобто це фізична осудна особа, яка досягла 16 років, то в КК зарубіжних країн відповідальність за аналогічні злочини встановлена з 16 років (КК

республік Азербайджан, Вірменія, Молдова, Казахстан, Киргизія, Узбекистан, Таджикистан, Китайської Народної Республіки), з 14 років (КК

Грузії), 14 або 18 років (КК Республіки Болгарія). Тобто в зарубіжному кримінальному законодавстві встановлено загальний, занижений та підвищений вік кримінальної відповідальності за ці злочини. Водночас у певних випадках для кваліфікованого складу цих злочинів характерний спеціальний суб'єкт – службова особа.

У КК зарубіжних країн кваліфікуючими ознаками аналогічних злочинів вважають: учинення злочину групою осіб за попередньою змовою та організованою групою; учинення злочину організованою злочинною групою та злочинною організацією (ст. 219 КК Республіки Молдова); учинення злочину групою осіб із використанням службового становища, особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених главою «Злочини, пов'язані з наркотиками» (ст. 266 КК Грузії); учинення злочину неодноразово, із корисливих мотивів, щодо неповнолітнього чи особи, яка проходить курс дезінтоксикаційної терапії, організованою групою (ст. 271 КК Грузії); учинення злочину групою осіб за попередньою змовою або організованою групою, неодноразово (ст. 238 КК Азербайджанської Республіки); учинення злочину групою осіб за попередньою змовою (ст. 252 КК Киргизької Республіки); учинення злочину організованою групою, з використанням службового становища, у навчально-виховних установах (ст. 274 КК Республіки Вірменія); учинення злочину з використанням службового становища, неодноразово, злочинною групою (ст. 302 КК Республіки Казахстан); учинення злочину повторно, організованою групою, з використанням службового становища (ст. 205 КК Республіки Таджикистан); учинення злочину повторно (ст. 297 КК Республіки Туркменістан).

Таким чином, в окремих КК зарубіжних країн передбачено такі самі кваліфікуючі ознаки, як і в ст. 317 КК України, зокрема вчинення злочину групою осіб (Грузії³, Республіки Казахстан), із корисливих мотивів (Грузії),

³ Злочин скоєно групою осіб, якщо в його вчиненні спільно брали участь два або більше виконавця без попередньої змови (ч. 1 ст. 27).

повторно, тобто неодноразово (Грузії, республік Азербайджан, Казахстан, Таджикистан, Туркменістан).

Така кваліфікуюча ознака, як учинення злочину групою осіб, насправді притаманна лише КК Грузії. Водночас у ч. 3 ст. 31 КК Республіки Казахстан злочин визнається вчиненням злочинною групою, якщо його вчинили організована група, злочинна організація, злочинне угруповання, транснаціональна організована група, транснаціональна злочинна організація, транснаціональне злочинне угруповання, терористична група, екстремістська група, банда або незаконне воєнізоване формування. Таким чином, у КК Республіки Казахстан злочинну групу тлумачать як групу осіб за попередньою змовою та організовану групу.

В кодексах зарубіжних країн передбачено й інші кваліфікуючі ознаки, що відсутні в КК України, зокрема вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою (Азербайджанської Республіки, Киргизької Республіки), організованою групою (Грузії, республік Вірменія, Азербайджан, Молдова, Узбекистан, Таджикистан), злочинною організацією (Республіки Молдова), з використанням службового становища (Грузії, республік Вірменія, Казахстан, Таджикистан), особою, що раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених главою «Злочини, пов'язані з наркотиками» (Грузії), щодо неповнолітнього (Грузії), особи, яка проходить курс дезінтоксикаційної терапії (Грузії), у навчально-виховних установах (Республіки Вірменія).

У кримінальному законодавстві зарубіжних країн виділяють такі види покарання за аналогічні злочини: позбавлення волі (Грузії, республік Азербайджан, Молдова, Киргизія, Казахстан, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан, Вірменія, Болгарія, Китайської Народної Республіки), обмеження волі (республік Киргизія), штраф (Грузії, Китайської Народної республіки, Республік Молдова, Болгарія), арешт (Республіки Китайської Народної республіки), виправні роботи (Грузії, Республіки Киргизія), нагляд (Китайської Народної Республіки), конфіскація майна (Республік Казахстан, Туркменістан). Таким чином, у зарубіжних КК більший вибір покарань, що можуть бути

призначенні за аналогічні злочини. Це дає можливість суду застосувати диференційований підхід під час призначення покарання різним типам злочинців.

В окремих країнах спостерігається тенденція до застосування заохочувальних методів у запобіганні організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Так, у Великобританії, Франції, Голландії, Колумбії освоюють нові методи запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання наркотичних засобів шляхом часткової легалізації вказаних дій під суворим контролем державних органів.

Наприклад, владі британських міст Брайтон і Хоув запропонували відкрити перші в країні легальні наркопритони. За даними видання BBC News, відвідувачі таких закладів зможуть безкарно вживати офіційно заборонені речовини.

Метою створення зазначених місць є скорочення кількості смертей від передозувань. Крім того, влада хоче очистити міські вулиці від наркоманів. Міська рада Брайтона і Хоува зазначила, що в цьому регіоні зловживання наркотиками не можуть викорінити вже кілька десятиліть, тому готові обговорювати нові методи.

За даними комісії з наркотиків, у Брайтоні, населення якого становить близько 270 тис. осіб, понад 60 тисяч уживали наркотики. Понад дві тисячі жителів мали героїнову та кокаїнову залежність. Протягом декількох років Брайтон посідав перше місце у Великобританії за кількістю жертв передозувань⁴.

Влада Боготи (столиця Колумбії) планує створити на території міста спеціальні установи, у яких буде дозволено контрольоване вживання наркотиків, зокрема кокаїну й героїну. Мер колумбійської столиці Густаво Петро гостро

⁴ В Британии хотят открыть легальные наркопритоны. Комментарии. 18 апреля 2013 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://comments.ua/world/399014-britanii-hotyat-otkrit-legalnie.html>

критикував підхід влади більшості країн, у яких прирівнюють наркозалежних до злочинців, заявивши: «Богота провадить іншу політику. Ми не будемо націлюватися на споживачів, замикати їх у в'язницях та оголошувати в розшук.

Вживання наркотиків у Голландії не карається. Декриміналізація поняття «наркоман» дала можливість вивчити це явище більш детально, досягнувши таким чином чималих успіхів: наприклад, поширення інфекційних захворювань стримується роздачею шприців, за якими можна прийти у відповідну організацію.

Декриміналізація наркоманії (не продажу, а споживання) у комплексі з медичною підтримкою в безвихідних ситуаціях зумовили ситуацію, коли «середній» наркоман може, якщо хоче, існувати осторонь від злочинного світу. Тобто інші злочинці не можуть ним керувати, використовуючи наркотики. Це, звичайно, не виключає кримінальних ексцесів, пов'язаних із порушеннями в психіці⁵.

Досвід Голландії свідчить про те, що особі, яка вживає наркотики, не потрібно вчиняти злочини, щоб одержати чергову дозу наркотичного засобу.

З іншого боку, наркоман може піклуватися про своє здоров'я (наскільки це, звісно, можливо), уживаючи героїн. В Голландії наркоманові не потрібно ховатись у брудних під'їздах і підвалах, він має час і бажання сходити до аптеки за чистим шприцом.

У Парижі також анонсували відкриття офіційного наркопритону («зала для вживання дози наркотику») – приміщення, у якому наркомани зможуть у спокійній обстановці вжити будь-який препарат, скористатися безкоштовними стерильними одноразовими шприцами⁶.

⁵ Морген Ф. М. Правда о Голландии и наркотиках / Фриц Моисеевич Морген // LiveJournal. – 30 сентября 2007 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://fritzmorgen.livejournal.com/49687.html>

⁶ Франция узаконит наркопритоны / Реабилитационный центр «Ренессанс» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://nc-renessans.su/franciya-uzakonit-narkopritony.html>

Більше того, у приміщенні постійно чергуватимуть лікарі, і вони зможуть надати допомогу в разі передозування та спробують встановити з наркоманами діалог задля їх можливого лікування в центрах детоксикації.

Подібні «зали» вже існують у Європі. За даними NEWSru від 7 лютого 2013 р. перший із них було відкрито у швейцарському місті Берн у 1986 р., унаслідок чого через 20 років кількість смертей від передозування в регіоні зменшилася вдесятеро.

Таким чином, позитивними аспектами створення в окремих зарубіжних країнах місць легального вживання наркотичних засобів під контролем держави є зменшення смертності від передозування, перехід до вживання менш небезпечних наркотичних засобів або ж лікарських засобів, недопущення вчинення злочинів задля здобуття наркотичних засобів, профілактика поширення соціально небезпечних та інфекційних захворювань, надання медичних консультацій і можливості пройти курс лікування від наркоманії, зменшення ступеня соціальної ізоляції осіб, які вживають наркотичні засоби, тощо. На підставі цього можна запропонувати провести експеримент зі створення аналогічних місць на території України.

Заслуговує на увагу й досвід американських науковців, які за даним видання «Подробности» від 18 червня 2008 р. розробили віртуальний наркоманський притон для тестування ефективності лікування пацієнтів із метамфетаміновою залежністю. Натуралістична обстановка та відповідно запрограмовані мешканці притону стимулюють у наркозалежних непереборну тягу до препарату, яка є потенційною мішенню терапії.

Нині для цих цілей використовують відеозаписи людей, які роблять собі ін'єкції наркотиків, а також демонстрацію атрибутів, пов'язаних із їх прийомом (шприци, джгути).

Дослідники також вивчають можливість використання цього проекту для групової терапії наркозалежних⁷. Досвід американських учених заслуговує на

⁷ В США создан виртуальный наркопритон. Подробности. – 18 июля 2008 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа :

увагу, однак він орієнтований не стільки на запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, скільки на лікування наркозалежних.

Одночасно, у кримінології спеціальний (спеціально-кримінологічний) рівень запобігання злочинності визначають як цілеспрямований вплив спеціальних державних органів, спеціальних установ, громадських формувань, які спеціалізуються на боротьбі зі злочинністю, на криміногенні фактори, що обумовлюють окремі види і групи злочинної поведінки (наприклад, злочинність неповнолітніх, жіночу злочинність, економічну злочинність) з метою усунення причин і умов злочинності, а також недопущення вчинення злочинів на різних стадіях протиправної поведінки⁸.

Підтримуючи в цілому цю позицію вчених, вважаємо, що вказаний рівень характерний не лише для окремих видів чи груп злочинної поведінки, але й для окремих видів злочинів, зокрема й суспільно небезпечного діяння, передбаченого ст. 317 КК України.

Вчені вважають, що спеціально-кримінологічне запобігання здійснюється у формі відомих і міжвідомчих планів або програм підсилення боротьби зі злочинністю⁹. З такою пропозицією слід погодитись частково, оскільки, наприклад, працівники ДПН НПУ здійснюють запобігання злочинам як в межах таких планів і програм, так і поза ними. Навіть якщо немає жодної програми,

<http://podrobnosti.ua/540851-v-ssha-sozdan-virtualnyj-narkopriton.html>

⁸ Андрушко А. В. Геронтологічна злочинність: кримінологічна характеристика та запобігання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Андрушко Андрій Васильович. – Ужгород, 2010. – 243 с.; Кальченко Т. Л. Запобігання злочинності неповнолітніх в Україні спеціальними органами та установами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Кальченко Тетяна Леонідівна. – Київ, 2003. – С. 23–24; Профілактика злочинів: Підручник / О. М. Джу́жа, В. В. Васи́левич, О. Ф. Гі́да та ін.; За заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О. М. Джу́жи. – К. : Атіка, 2011. – С. 583.

⁹ Андрушко А. В. Геронтологічна злочинність: кримінологічна характеристика та запобігання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Андрушко Андрій Васильович. – Ужгород, 2010. – 243 с.; Кальченко Т. Л. Запобігання злочинності неповнолітніх в Україні спеціальними органами та установами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Кальченко Тетяна Леонідівна. – Київ, 2003. – С. 23–24.

обов'язок кожного працівника поліції – вжити заходів щодо запобігання злочину.

Наступним рівнем запобігання є індивідуальний, який охоплює діяльність стосовно конкретних осіб, поведінка яких вступає в конфлікт із правовими нормами¹⁰. У ст. 1 проекту Закону України «Про профілактику правопорушень» 2006 р. індивідуальна профілактика правопорушень – це система спеціальних заходів щодо конкретних осіб, які не скоїли протиправних діянь, але знаходяться в несприятливих умовах і під їх впливом можуть учиняти такі дії, ведуть антисуспільний спосіб життя, скоюють правопорушення, характеризуються формуванням умислу і мотиву на вчинення правопорушень, підготовкою конкретного правопорушення, учинили замах на злочин, але не довели його до кінця, скоїли злочин і можуть допустити рецидив¹¹. Це визначення можна застосувати і до індивідуального запобігання.

При умові своєчасного проведення, рання профілактика може дати значні позитивні результати і тим самим виключити необхідність застосування більш суворих заходів, в тому числі і кримінально-правового характеру¹².

Індивідуально-кримінологічне запобігання здійснюється стосовно конкретної особи і полягає у недопущенні вчинення нею злочину, якщо існує така ймовірність. Цей вид діяльності представляє собою цілеспрямовану роботу з конкретною людиною та її найближчим оточенням¹³.

Спеціальний (спеціально-кримінологічний) та індивідуальний рівень запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання,

¹⁰ Іванов Ю. Ф. Кримінологія: Навч. посіб. / Ю. Ф. Іванов., О. М. Джужа. – 2-ге вид., доповн. та перероб. – К. : Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2008. – С. 169.

¹¹ Про профілактику правопорушень : Проект Закону України від травня 2006 р. підготовлений В. І. Маєвським [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cv.court.gov.ua/tu26/6/2358>

¹² Кальченко Т. Л. Запобігання злочинності неповнолітніх в Україні спеціальними органами та установами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Кальченко Тетяна Леонідівна. – Київ, 2003. – С. 23–24.

¹³ Андрушко А. В. Геронтологічна злочинність: кримінологічна характеристика та запобігання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Андрушко Андрій Васильович. – Ужгород, 2010. – 243 с.

виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів тісно пов'язані між собою.

Спеціальне запобігання має здійснюватись на рівні малих груп осіб, які причетні до обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, а також осіб, які з ними контактують через родинні, дружні чи інші зв'язки.

Об'єктами запобігання у цьому випадку є: 1) спосіб життя організаторів, утримувачів та відвідувачів місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; 2) умови несприятливої життєдіяльності вказаних осіб в побутовому оточенні (насамперед у сім'ї), у сфері дозвілля, в інших мікросоціальних групах, у першу чергу антисуспільної спрямованості, а також несприятливі умови індивідуального буття; 3) соціальні елементи їх особистості, що відображають антисуспільну спрямованість; 4) соціально значущі психофізичні особливості таких осіб; несприятливі умови середовища, що оточує такого індивіда; 5) інші обставини, котрі визначають криміногенну ситуацію у цій сфері.

Відтак, це запобігання має бути спрямоване на осіб, які вчиняють злочини, передбачені ст. 317 КК України, а також осіб, які використовують вказані місця для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Метою спеціального та індивідуального запобігання є позитивна корекція особистості, що призводить до відмови її від організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, надання приміщень з цією метою, відвідування цих місць або не вчинення таких дій взагалі чи повторно.

Виходячи з цього, а також враховуючи особливості досліджуваної категорії злочинів, доцільно виділити дві групи осіб, які можуть бути об'єктами запобігання у цьому разі:

1) особи, які можуть вчинити такі злочини чи схильні до їх вчинення: які вживають наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги; які вчиняли

адміністративні правопорушення чи інші злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів; які систематично вживають алкогольні напої;

2) особи, які вже вчиняли такі злочини.

Спеціальне та індивідуальне запобігання охоплює як припинення розпочатого злочину, так і недопущення вчинення нового злочину взагалі.

Кримінологи стверджують, що індивідуальна профілактика проводиться шляхом використання різних профілактичних моделей. Використання цих моделей у будь-якій країні можливо з урахуванням специфіки освітніх, соціальних, психологічних і медичних факторів того середовища, на яке вони розраховані. З урахуванням цього у науковій літературі виділяють медичну, освітню й психосоціальну моделі профілактики.

Медична модель орієнтована переважно на медико-соціальні наслідки наркоманії та передбачає в основному інформування про негативні наслідки приймання наркотичних й інших психоактивних засобів на фізичне і психічне здоров'я. У її основі лежить інформаційно-лекційний метод спільної діяльності фахівців освітніх і лікувально-профілактичних установ, спрямований на формування у дітей і молоді знань про шкідливі наслідки вживання наркотиків для психічного та фізичного здоров'я людини, а також гігієнічних навичок, що запобігають розвитку найбільш тяжких медичних наслідків наркоманії (зараження ВІЛ-інфекцією, гепатитом, венеричними хворобами).

Психосоціальна модель, головною метою якої є затвердження необхідності розвитку певних психологічних навичок у протистоянні груповому тиску, у вирішенні конфліктної ситуації, в умінні зробити вибір у ситуації пропозиції наркотиків. Ця модель заснована на біопсихосоціальному підході до запобігання зловживання наркотиками і психоактивними речовинами та представляє спільну діяльність фахівців освітніх і лікувально-профілактичних установ, спрямовану

на формування особистісних ресурсів, що забезпечують домінування цінностей здорового способу життя й несприйняття наркотиків¹⁴.

Залежно від стадії генези особи злочинця індивідуальна профілактика злочинності у кримінології поділяється на чотири види.

Перший вид стосується об'єктів, які перебувають на початковому етапі криміналізації особи. У цей період вони вчиняють різні правопорушення незлочинного характеру, що утворюють певний вид антигромадської діяльності. Умовно цей вид індивідуальної профілактики злочинності називають ранньою індивідуальною профілактикою злочинів.

Другий вид індивідуальної профілактики злочинності стосується осіб, які вчинили чи вчиняють злочини. Суб'єктами цього виду профілактики можуть бути слідчі, оперативні й інші працівники поліції, судді. Профілактична робота полягає в тому, щоб схилити особу до відмови від вчинення злочину, припинити його на стадії підготовки, а в разі вчинення злочину – сприяти формуванню в особи почуття каяття, бажання сприяти розкриттю злочину. Умовно цей вид профілактики називають судово-слідчим.

Третій вид індивідуальної профілактики злочинів охоплює осіб, які вчинили злочини та стосовно яких суд прийняв рішення про застосування різних заходів кримінально-правового впливу.

Четвертий вид індивідуальної профілактики злочинів стосується осіб, які відбули кримінальне покарання, але підлягають наглядові з метою запобігання рецидиву. Умовно цей вид профілактики називають постпенітенціарним¹⁵.

Відтак, одним із напрямів індивідуального запобігання є відвернення злочинів. У зв'язку з цим правоохоронні органи, у першу чергу оперативні підрозділи, повинні вживати відповідних оперативно-розшукових та інших заходів. Суттєву допомогу у цьому напрямку можуть надати і дільничні офіцери

¹⁴ Антинаркотична профілактика: навч. посіб. // Авт. кол. В. В. Черней, О. М. Стрільців, Е. В. Расюк та ін.; за ред. В. В. Чернея. – Київ : НАВС, – 2013. – 180 с.

¹⁵ Бурлаков В. Н. Индивидуальное предупреждение преступлений / В. Н. Бурлаков, В. В. Орехов. – Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1988. – С. 32–36; Иванов Ю. Ф. Кримінологія: Навч. посіб. / Ю. Ф. Иванов., О. М. Джужа. – 2-ге вид., доповн. та перероб. – К.: Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2008. – С. 170–171.

поліції шляхом проведення відповідних профілактичних заходів. Дільничним варто проводити відповідні бесіди не лише із рецидивістами, але й з членами їх сім'ї та найближчим оточенням.

Ще одним напрямом індивідуального запобігання є припинення злочинів. Воно полягає в оперативно-розшуковій, кримінально-процесуальній та криміналістичній діяльності слідчих та оперативних працівників щодо виявлення, документування і припинення протиправної діяльності розглядуваних осіб. Як наслідок, такі особи притягуються до кримінальної відповідальності.

Індивідуальне запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів має здійснюватись за певною методикою з урахуванням розробленої типології особи злочинця та диференційованих заходів запобіжного впливу.

Запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів має включати, в першу чергу, такі найбільш важливі та ефективні заходи:

1. Виявлення осіб, які вчинили ці злочини чи схильні до їх вчинення, та вивчення їх особистостей. Об'єктом виявлення мають бути: відвідувачі, організатори, утримувачі вказаних місць, а також особи, які надають приміщення для виробництва, виготовлення чи вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів.

Розробка ефективних заходів запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів повинна базуватись на повній та об'єктивній інформації про стан цих злочинів у країні. У зв'язку з цим необхідно забезпечити ефективне виявлення та якісний облік кримінальних правопорушень вказаної категорії. Крім того, необхідно зібрати відповідні відомості з інших джерел. Нині це можна зробити, використовуючи автоматизовані інформаційно-

пошукові системи правоохоронних органів. З цією метою можна вивчати відомості ЄРДР¹⁶.

З метою виявлення вказаних осіб варто аналізувати оперативну обстановку, вивчати матеріали кримінальних проваджень, опитувати громадян.

2. Спостереження та контроль за поведінкою і способом життя осіб, які потребують застосування щодо них заходів запобігання. Він повинен включати насамперед виявлення та поставлення на облік таких суб'єктів: осіб, які вживають наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги; осіб, що вчинили злочини чи адміністративні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів; осіб, які вчинили злочини, передбачені ст. 317 КК України; осіб, які схильні до вчинення злочинів, передбачених ст. 317 КК України тощо.

Відповідно до інструкції про порядок виявлення та постановки на облік осіб, які незаконно вживають наркотичні засоби або психотропні речовини від 10 жовтня 1997 р. особи, які незаконно вживають наркотичні засоби або психотропні речовини, направляються органами Національної поліції на медичний огляд до лікувально-профілактичного закладу, що здійснює диспансерну наркологічну допомогу. Підставою для постановки на облік таких осіб є встановлення діагнозу «наркоманія», «токсикоманія» або стану наркотичного сп'яніння.

Особи, які ухиляються від добровільного медичного огляду чи обстеження, за сповіщенням про неявку особи до наркологічного закладу на медичний огляд та на підставі постанови органу внутрішніх справ про привід з метою

¹⁶ Єдиний реєстр досудових розслідувань – створена за допомогою автоматизованої системи електронна база даних, відповідно до якої здійснюються збирання, зберігання, захист, облік, пошук, узагальнення даних, зазначених у п.1 глави 2 цього розділу, які використовуються для формування звітності, а також надання інформації про відомості, внесені до Реєстру, з дотриманням вимог кримінального процесуального законодавства та законодавства, яким врегульовано питання захисту персональних даних та доступу до інформації з обмеженим доступом (Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань : Наказ Генерального прокурора України № 139 від 6 квітня 2016 р.).

примусового медичного обстеження (огляду), підлягають примусовій доставці до наркологічного закладу працівниками органів внутрішніх справ.

У разі встановлення особі діагнозу «наркоманія», «токсикоманія» їй призначається диспансерна наркологічна допомога і нагляд.

Правоохоронні органи, ведуть облік усіх осіб, відносно яких встановлено, що вони незаконно вживають наркотичні засоби або психотропні речовини, крім осіб, які добровільно звернулися по медичну допомогу та виконують рекомендації лікаря¹⁷.

Таким чином, на сьогодні в Україні існує механізм виявлення та постановки на облік осіб, які незаконно вживають наркотичні засоби або психотропні речовини. В одних випадках особа може добровільно пройти лікування хворого на наркоманію або токсикоманію, а за певних умов це здійснюється примусово.

Для систематичного і цілеспрямованого здійснення заходів індивідуальної профілактики щодо особи, поведінка якої свідчить про реальну можливість учинення нею правопорушення, така особа підлягає взяттю на профілактичний облік. Профілактичний облік становить систему передбачених чинним законодавством заходів суб'єктів профілактики, спрямованих на усунення причин та умов, за наявності яких може бути вчинено правопорушення.

На профілактичний облік варто ставити й неповнолітніх, які зловживають спиртними напоями, вживають наркотичні засоби, психотропні речовини, одурманюючі засоби.

Профілактичний облік передбачає створення та ведення відповідних комп'ютерних інформаційних систем правоохоронних органів України.

З метою запобігання вчиненню правопорушень особою, узятою на профілактичний облік, за винятком осіб, що знаходяться під адміністративним

¹⁷ Про затвердження Інструкції про порядок виявлення та постановки на облік осіб, які незаконно вживають наркотичні засоби або психотропні речовини : Наказ МОЗ України, МВС України, ГПУ України, МІОУ № 306/680/21/66/5 від 10 жовтня 1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0534-97>

наглядом, органами Національної поліції повинні здійснюватись наступні заходи: контроль за поведінкою такої особи за місцем роботи та проживання, у тому числі шляхом нагляду за нею безпосередньо працівником органу, у якому вона перебуває на обліку (включаючи відвідання з 8.00 до 22.00).

3. Усунення причин і умов учинення злочину в конкретному кримінальному провадженні щодо злочину, передбаченого ст. 317 КК України. Одним із завдань ч. 1 ст. 1 КК України є запобігання злочинам. Механізм реалізації цього положення до недавнього часу був закріплений у КПК України 1960 р., зокрема у ст. 23, 23-1. Однак з прийняттям КПК України 2012 р. цей механізм було скасовано. У результаті цих змін втрачена одна з можливостей запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. З такою позицією законодавця слід не погодитись, оскільки за відсутності цього положення не можна ефективно запобігати злочинам. Тому пропонуємо внести зміни до КПК 2012 р. і передбачити в ньому обов'язок слідчого виявляти причини і умови, які сприяли вчиненню злочину, та вживати відповідні заходи.

4. Застосування заходів виховного, медичного, правового та іншого характеру з метою усунення ймовірності вчинення ними злочину (в тому числі нового злочину). У першу чергу слід використовувати різного роду виховні заходи, переконання, примус, бесіди, заходи адміністративної та кримінальної відповідальності. Необхідно розробити методики, методичні рекомендації для органів Національної поліції щодо проведення профілактичних бесід, адже їм доведеться працювати з особами, які потребують особливого підходу, оскільки систематично вживають наркотичні засоби та психотропні речовини, зловживають алкоголем, є неодноразово судимими. При цьому поліцейські не повинні відноситись до таких осіб як до найгірших прошарків суспільства, а навпаки усвідомлювати, що це люди, які потребують медичної, психологічної та іншої допомоги. Адже байдужість, а ще гірше ненависть та негативне відношення до таких осіб, ще більше сприятиме вчиненню ними нових злочинів.

Необхідно створити розгалужену систему закладів надання медичної та психіатричної допомоги, розвивати у суспільстві позицію про те, що такі особи є не просто злочинцями, а в першу чергу людьми, які потребують допомоги. З іншого боку слід підвищувати правосвідомість громадян, формувати у них впевненість щодо невідворотності покарання за організацію або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Підвищення правосвідомості зорієнтоване на осіб, які самі не вживають наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, однак організовують такі місця чи надають приміщення для осіб, які вживають наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги.

Застосування заходів виховного характеру слід застосовувати насамперед до неповнолітніх та повнолітніх, які ще не вчиняли ці злочини, тобто на ранній стадії запобігання, зокрема до тих, що зловживають алкогольними напоями чи палять тютюнові вироби. Водночас окремі з них слід застосовувати і до осіб, які вже вчиняли злочини, однак не належать до категорії злісних злочинців.

До заходів виховного характеру слід віднести профілактичну бесіду, роз'яснення законодавства, усне попередження про неприпустимість протиправних дій, офіційне застереження про неприпустимість протиправної поведінки, профілактичний облік, адміністративний нагляд органів Національної поліції, соціальний патронаж осіб антисуспільної спрямованості.

Профілактична бесіда проводиться за наявності інформації про те, що особа схильна до вчинення злочину, передбаченого ст. 317 КК України, або інших протиправних діянь, з метою роз'яснення суспільної небезпечності її поведінки та усного попередження про неприпустимість протиправних і антигромадських дій. Для цього особа викликається до відповідного органу Національної поліції за місцем проживання або роботи (служби). Інколи особа не в повній мірі усвідомлює суспільну небезпеку своїх дій, а також допускає суб'єктивної помилки в їх кваліфікації. Приміром, особа, яка дозволяє в своїй квартирі покурити канабіс друзям, не завжди в повній мірі усвідомлює, що надає

приміщення для вживання наркотичних засобів, тобто вчиняє злочин, передбачений ст. 317 КК України.

До осіб, які вчинили злочин, передбачений ст. 317 КК України, або пов'язані з ним протиправні діяння у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів і засуджені до позбавлення волі відповідно до п. г ч. 1 ст. 3 Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі» від 1 грудня 1994 р., встановлюється адміністративний нагляд¹⁸.

Адміністративний нагляд здійснюється органами Національної поліції. Осіб, щодо яких встановлено адміністративний нагляд, беруть на облік, фотографують, а у разі необхідності у них беруть відбитки пальців. Працівники поліції зобов'язані систематично контролювати поведінку цих осіб, запобігати порушенням ними громадського порядку та прав інших громадян і припиняти їх, проводити розшук осіб, які уникають адміністративного нагляду (ст. 7 Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі»).

Особи, щодо яких встановлено адміністративний нагляд, зобов'язані вести законослухняний спосіб життя, не порушувати громадський порядок і додержуватись таких правил: а) прибути у визначений установою виконання покарань термін в обране ними місце проживання і зареєструватися в органі Національної поліції; б) з'являтися за викликом органу Національної поліції у вказаний термін і давати усні та письмові пояснення з питань, пов'язаних з виконанням правил адміністративного нагляду; в) повідомляти поліцейських, які здійснюють адміністративний нагляд, про зміну місця роботи чи проживання, а також про виїзд за межі району (міста) у службових справах; г) у разі від'їзду в особистих справах з дозволу поліцейських в інший населений пункт та

¹⁸ Адміністративний нагляд – це система тимчасових примусових профілактичних заходів спостереження і контролю за поведінкою окремих осіб, звільнених з місць позбавлення волі, що здійснюються органами Національної поліції (Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі: Закон України від 1 грудня 1994 р. № 264/94-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/264/94-%D0%B2%D1%80>).

перебування там більше доби зареєструватися в місцевому органі внутрішніх справ (ст. 9 Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі»).

До осіб, щодо яких встановлено адміністративний нагляд, за постановою суду можуть бути застосовані частково або у повному обсязі такі обмеження: а) заборона виходу з будинку (квартири) у визначений час, який не може перевищувати восьми годин на добу; б) заборона перебування у визначених місцях району (міста); в) заборона виїзду чи обмеження часу виїзду в особистих справах за межі району (міста); г) реєстрація в поліції від одного до чотирьох разів на місяць (ст. 10 Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі»).

У системі заходів запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів важливе місце відводиться соціальній адаптації осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді позбавлення волі на певний строк за вчинення злочину, передбаченого ст. 317 КК України.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк» від 17 березня 2011 року соціальна адаптація – процес засвоєння звільненими особами соціального досвіду з метою повернення їх до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві. Водночас соціальний патронаж – допомога звільненим особам шляхом здійснення комплексу правових, економічних, організаційних, психологічних, соціальних та інших заходів, зокрема надання послуг, спрямованих на їх соціальну адаптацію¹⁹.

¹⁹ Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк : Закон України від 17 березня 2011 року № 3160-VI [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3160-17>

Соціальний патронаж здійснюється стосовно звільнених осіб, які звернулися до суб'єктів соціального патронажу протягом шести місяців після звільнення з установ виконання покарань.

Соціальна адаптація осіб, які вчинили злочин, передбачений ст. 317 КК України, відповідно до ст. 6 Закону України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк» від 17 березня 2011 року розпочинається ще в установах виконання покарань із заходів адміністрації зазначеної установи щодо підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі на певний строк, спільно із суб'єктами соціального патронажу, які надають цим особам допомогу щодо трудового і побутового влаштування за обраним ними місцем проживання.

Таким особам забезпечуються можливості для здобуття освіти через систему навчальних закладів, в тому числі шляхом дистанційної форми навчання, з метою їх подальшої соціальної адаптації.

Відповідно до ст. 8 Закону України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк» від 17 березня 2011 року загальну координацію соціального патронажу звільнених осіб віком до 35 років включно здійснює центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері освіти і науки, молоді та спорту, а після 35 років – центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах трудових відносин, соціального захисту населення.

Суб'єкти соціального патронажу в разі звернення до них звільнених осіб зобов'язані невідкладно розпочати здійснення стосовно таких осіб заходів соціального патронажу.

Суб'єктами соціального патронажу надаються послуги тимчасового притулку, а також соціальні, медичні, юридичні, освітні, реабілітаційні та інші послуги (ч. 1 ст. 9 Закону України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають

чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк» від 17 березня 2011 року).

Серед окремих заходів соціального патронажу, передбачених законом, слід виділити такі: зберігання за особами, які відбувають покарання у виді обмеження волі, жилого приміщення, що вони займали на законних підставах до засудження; отримання житлового приміщення в порядку, передбаченому законодавством, особами, що потребують поліпшення житлових умов; надання місця для тимчасового проживання в соціальних чи спеціальних гуртожитках звільненим особам, які не мають жилої площі, після прибуття до обраного місця проживання на період до отримання такої площі; видача паспортів та реєстрація місця проживання або перебування звільнених осіб здійснюються протягом строку та в порядку, передбачених законодавством; надання додаткових гарантій щодо працевлаштування звільнених осіб.

Для звільнених осіб з метою їх соціальної адаптації функціонують такі спеціалізовані установи як центр соціальної адаптації та спеціальний будинок-інтернат²⁰.

Особливу увагу необхідно звернути на запобігання повторному вчиненню вказаними суб'єктами злочинів. Адже можливість їх виправлення після засудження мінімальна. Вплив на рецидивістів у цій категорії злочинів має здійснюватись з урахуванням: віку, стану здоров'я, хвороб, наркотизації та алкоголізації; надання особливих видів роботи, забезпечення дозвілля та організації побуту; характеру раніше вчинених злочинів; перспектив життя після відбування покарання тощо.

Такі особи потребують своєчасної медичної допомоги. Проведене Ю. М. Антоняном дослідження у місцях позбавлення волі засвідчило, що чим

²⁰ Центр соціальної адаптації – соціальна установа, діяльність якої спрямована на поступове повернення звільнених осіб до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві шляхом надання їм соціальних послуг та сприяння в отриманні іншої допомоги з урахуванням індивідуальних потреб.

Спеціальний будинок-інтернат – соціально-медична установа, призначена для постійного проживання звільнених осіб – громадян похилого віку, інвалідів I і II груп, які за станом здоров'я потребують стороннього догляду, побутового і медичного обслуговування.

триваліші строки перебування там злочинців, тим більшою є ймовірність психічних розладів серед них. Засуджені з аномаліями психіки зазвичай починають звертати на себе увагу лише тоді, коли дивацтва їх поведінки просто не можуть бути не помічені²¹.

До закінчення строку відбування покарання необхідно розпочинати процес ресоціалізації таких осіб. Їм необхідно надавати допомогу в пошуках роботи, налагодженні соціальних зв'язків з особами, що не вживають наркотики чи пройшли відповідні курси лікування, сприяти розв'язанню соціально-побутових проблем. Водночас їхня поведінка потребує систематичного контролю з метою попередження повернення на злочинний шлях.

Важливе місце в запобіганні організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів належить пробації.

Відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про пробацію» від 5 лютого 2015 р. пробація – це система наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого.

Видами пробації є: досудова пробація; наглядова пробація; пенітенціарна пробація.

Досудова доповідь про обвинуваченого повинна містити: соціально-психологічну характеристику; оцінку ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення; висновок про можливість виправлення без обмеження волі або позбавлення волі на певний строк.

Наглядова пробація – це здійснення наглядових та соціально-виховних заходів щодо засуджених до покарань у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт, осіб, яким покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний

²¹ Антонян Ю. М. Преступность стариков : Монография / Ю. М. Антонян, Т. Н. Волкова. – [2-е изд., испр.]. – Рязань : Академия права и управления ФСИН, 2005. – С. 46.

строк замінено покаранням у виді громадських робіт або виправних робіт, осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, звільнених від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років, а також направлення засуджених до обмеження волі для відбування покарання до виправних центрів.

Пенітенціарна пробація – це підготовка осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, до звільнення з метою трудового і побутового влаштування таких осіб після звільнення за обраним ними місцем проживання.

Орган пробації спільно з державними органами та органами місцевого самоврядування сприяють засудженим, які готуються до звільнення, у: визначенні місця проживання після звільнення; влаштуванні до спеціалізованих установ для звільнених; госпіталізації до закладів охорони здоров'я осіб, які потребують стаціонарної медичної допомоги; працевлаштуванні працездатних осіб.

У ст. 12 Закону України «Про пробацію» визначено особливості пробації щодо неповнолітніх. Пробація щодо неповнолітніх – це пробація стосовно осіб віком від 14 до 18 років. Пробація здійснюється з урахуванням вікових та психологічних особливостей неповнолітніх.

Пробація щодо неповнолітніх спрямована на забезпечення їх нормального фізичного і психічного розвитку, профілактику агресивної поведінки, мотивацію позитивних змін особистості та поліпшення соціальних стосунків.

Досудова доповідь про обвинуваченого неповнолітнього додатково повинна містити: інформацію про вплив криміногенних факторів на поведінку особи; рекомендації щодо заходів, спрямованих на мінімізацію ризику повторного вчинення неповнолітнім кримінальних правопорушень.

Пробація щодо неповнолітніх здійснюється органом пробації спільно з органами і службами у справах дітей, спеціальними установами та закладами, що здійснюють їх соціальний захист і профілактику правопорушень.

Орган пробації сприяє залученню засуджених неповнолітніх до навчання та здобуття ними повної загальної середньої освіти.

Соціально-виховна робота із засудженими неповнолітніми може проводитися із залученням батьків або їхніх законних представників.

Орган пробації спільно з центральним органом виконавчої влади, що формує державну політику у сфері соціальної політики, забезпечує реалізацію пробаційних програм щодо неповнолітніх осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням²².

Для запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів слід також вдосконалити правову базу (зокрема КК України); залучити до вирішення вказаної проблеми громадськість, особливо волонтерські організації; розробити та впровадити програму запобігання вживанню наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів; покращити контроль за судимими чи раніше судимими за організацію або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Важливими є систематичні виступи правоохоронців у ЗМІ, школах, училищах, вищих навчальних закладах, у яких слід розкрити не лише небезпеку наркоманії, але й детально розтлумачувати особливості кримінальної відповідальності за організацію або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Необхідно інформувати наркозалежних про програми замісної підтримуючої терапії. Це варто робити насамперед через дільничних офіцерів поліції або у вигляді інформаційних листівок з номерами телефонів, адресами таких місць, а також послугами, що надаються. Доцільно також видавати різні

²² Про пробацію : Закон України від 5 лютого 2015 р. № 160-VIII [Електронний ресурс].
– Режим доступу :
<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/160-viii>

брошури, створювати та показувати спеціальні фільми про наркоманію і заходи боротьби з нею, лікування хворих осіб, надання їм необхідної допомоги.

В поодиноких випадках слід вживати заходів щодо протидії злочинам, що пов'язані з незаконним відчуженням квартири у осіб, які вживають наркотичні засоби, психотропні речовини. Адже у результаті підписання неправомірних договорів такі особи «раптово» вмирають, або ж залишаються без житла.

Необхідно встановлювати осіб, від яких одержують наркотичні засоби (або інші джерела) організатори, утримувачів місць або їх відвідувачів. У значній частині кримінальних проваджень їх не встановлюють. Так, 61,1 % опитаних стверджує, що їм вдавалося встановити осіб, від яких одержують наркотичні засоби організатори, утримувачі місць або їх відвідувачі в поодиноких випадках, 23,1 % вдавалося у більшості випадків, 15,8 % – не вдавалося (додаток Б.1). Тобто виходить, що реально джерело наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів встановлюють не завжди. Це сприяє продовженню функціонування мережі, яка забезпечує вказані місця наркотичними засобами, психотропними речовинами. Відтак, за кожним таким фактом необхідно здійснювати комплекс оперативно-розшукових заходів та слідчих (розшукових) дій, спрямованих на встановлення джерел і каналів надходження наркотичних засобів.

Окремої уваги потребує функціонування новоствореного відповідно до Закону України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 р.²³ правоохоронного органу – Національної поліції України. Під час реформування системи МВС України необхідно врахувати той факт, що протидія незаконному обігу наркотиків має свої особливості. У зв'язку з цим у системі МВС тривалий час функціонували підрозділи протидії незаконному обігу наркотиків. Аналогічні підрозділи повинні функціонувати і в структурі Національної поліції.

Відповідно до п. 21 ч. 1 ст. 10 Закону України «Про міліцію» від 20 грудня 1990 р. працівник міліції був зобов'язаний у встановленому порядку виявляти і

²³ Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 року // Відомості Верховної Ради. – 2015. – № 40–41. – Ст. 379.

повідомляти закладам охорони здоров'я про осіб, які становлять групу ризику захворювання на СНІД, і здійснювати за поданням закладу охорони здоров'я з санкції прокурора привід цих осіб, а також інфікованих вірусом імунодефіциту людини, хворих на венеричні захворювання, хронічний алкоголізм і наркоманів, які вводять наркотичні засоби шляхом ін'єкцій, для обов'язкового обстеження і лікування²⁴. Водночас нині в новому Законі України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 року аналогічне положення відсутнє, що може негативно, на наш погляд, впливати на запобігання злочинам у сфері обігу наркотичних засобів, зокрема передбаченому ст. 317 КК України.

Висновок. Для запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів найбільш важливим є вжиття таких заходів:

1) забезпечити людськими ресурсами такого роду заходи протидії (нині спостерігається відтік професійних кадрів у зв'язку з низьким рівнем заробітної плати і соціального захисту);

2) здійснити належне матеріально-технічне забезпечення діяльності підрозділів, що забезпечують цю протидію;

3) удосконалити критерії оцінки діяльності правоохоронних органів у протидії злочинам вказаної категорії;

4) здійснити профілактику немедичного споживання наркотиків, лікування і реабілітацію хворих на наркоманію;

5) створити комплексні цільові соціальні програми, спрямовані на боротьбу з розповсюдженням наркотичних засобів (на міському, обласному та загально-державному рівні);

6) сприяти створенню благодійних фондів, проводити акції, спрямовані на протидію наркоманії та незаконному обігу наркотиків;

²⁴ Про міліцію : Закон України від 20 грудня 1990 року № 565-ХІІ [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/565-12>

7) створити телефони довіри, на які особи зможуть повідомити про місця для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів;

8) застосувати комплексний підхід до запобігання алкоголізму, наркоманії, токсикоманії;

9) взаємодіяти зі ЗМІ у доведенні до населення основ державної політики у сфері профілактики наркоманії і формування суспільної думки у питаннях протидії розповсюдженню наркотиків (необхідно детально розкривати суспільну небезпеку цих злочинів, особливості відповідальності за їх учинення, ставити у приклад судові рішення за результатами розгляду кримінальних проваджень);

10) створювати Інтернет-сайти, на яких розміщувати різноманітну інформацію про небезпеку вживання наркотичних засобів, надавати на них відповідні консультації;

11) створити соціальну рекламу, спрямовану на боротьбу з наркотичними засобами;

12) активізувати підготовку спеціалістів у сфері наркології, підвищувати їх кваліфікацію;

13) проводити спільні міждержавні операції з протидії наркобізнесу тощо.

Запобігання суспільно небезпечним діям – це діяльність фізичних та юридичних осіб, спрямована на профілактику, відвернення та припинення суспільно небезпечних діянь.

Запобігання суспільно небезпечним діям повинне мати тричленну структуру і охоплювати:

1) профілактику – усунення причин і умов їх учинення;

2) відвернення – недопущення суспільно небезпечних діянь особами, у яких виник умисел, однак вони не вчинили жодних підготовчих дій;

3) припинення – зупинення (переривання) тих суспільно небезпечних діянь, що вже розпочалися, але ще не завершилися – готування, замаху, а також продовжуваного і триваючого злочинів. Припинення злочину – це недопущення доведення його до кінця чи настання його суспільно небезпечних наслідків.

Система запобігання суспільно небезпечним діям містить об'єкти, суб'єкти та заходи.

Об'єктом запобігання є те, на що спрямований цей процес. До них належать:

1) усі особи, оскільки кожен індивід є потенційним суб'єктом суспільно небезпечного діяння;

2) особи, які вчинили суспільно небезпечне діяння;

3) причини та умови їх учинення. Суб'єктами запобігання є фізичні та юридичні особи, які вживають заходів профілактики, відвернення та припинення злочинів. Їх можна класифікувати за різними критеріями, зокрема кількісним складом (окремі особи та колективні утворення), функціональним призначенням (суб'єкти, функція запобігання для яких є їх обов'язком, та суб'єкти, функція запобігання для яких є правом), за ієрархією в системі органів державної влади тощо.

До системи запобігання злочинам належить система заходів запобігання. Вона охоплює три рівні – загальний (загальносоціальний), спеціальний (спеціально-кримінологічний) та індивідуальний. Заходи, яких уживають на цих рівнях, охоплюють практично всі сфери суспільного життя: економічну, соціальну, політичну, культурну, освітню тощо.

Загальний рівень стосується всіх осіб, поведінка яких є як правомірною, так і злочинною. Відповідно, і заходи цього рівня розраховані на невизначене коло суб'єктів. Наприклад, підвищення матеріального добробуту населення, протидія безробіттю, реформування правоохоронної системи – це заходи, що стосуються запобігання всім злочинам, зокрема й окремим видам злочинів.

Спеціальний рівень орієнтований на певний вид чи групу злочинів. Видом злочинів зазвичай є злочин, передбачений певною статтею (наприклад, організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів – суспільно небезпечне діяння, передбачене ст. 317 КК України). Це може бути й злочин, передбачений певною статтею, однак виокремлений за певними

ознаками об'єктивного чи суб'єктивного характеру (наприклад, шахрайство в мережі Інтернет). Групою злочинів є два і більше злочини, передбачені різними статтями, однак об'єднані певними ознаками складу злочину об'єктивного та суб'єктивного характеру. Це, наприклад, злочини у сфері туристичного бізнесу, злочини, пов'язані зі створенням злочинних об'єднань та участю в них.

Спеціальний, або спеціально-кримінологічний рівень тісно пов'язаний з індивідуальним, який стосується вживання заходів запобігання відносно однієї особи. Рівні запобігання злочинам різняться за об'єктом складом і масштабом охоплення. Одна й та сама особа, яка здійснює заходи запобігання відносно декількох осіб або певної категорії злочинців, може діяти як на спеціально кримінологічному, так і індивідуальному рівнях. Наприклад, якщо поліцейський застосовує почергово профілактичні заходи відносно декількох осіб, ідеться про індивідуальне запобігання. Якщо ж він здійснює профілактичні заходи відносно декількох осіб чи певної групи одночасно – це спеціально-кримінологічний рівень.

Проте визначення цих рівнів відбулося з порушенням логічних правил, оскільки в їх основі різні критерії. Співвідношення категорій, що позначають ці рівні, має бути таким: загальне і спеціальне, індивідуальне та колективне.

Загальний рівень запобігання може охоплювати убезпечення як від усіх суспільно небезпечних діянь, так і певних суспільно небезпечних діянь усіх членів суспільства.

Залежно від масштабів запобігання злочинам слід виокремити такі рівні: загальний (запобігання всім злочинам), спеціальний (запобігання окремому виду чи групі злочинів), індивідуальний (запобігання конкретному злочину).

Залежно від рівня об'єктів профілактичного впливу можна визначити загальне (стосується всіх членів суспільства), спеціальне (стосується певної категорії чи групи потенційних або реальних злочинців), індивідуальне (стосується однієї особи, яка вчинила чи може вчинити злочин).

Система заходів індивідуального запобігання повинна бути циклічною: розпочинатися із заходів усунення причин і умов учинення суспільно

небезпечних діянь, продовжуватись заходами їх відвернення та припинення і завершуватися знов-таки заходами усунення причин і умов учинення суспільно небезпечних діянь. Зрештою, спочатку слід зробити все для того, щоб не допустити вчинення злочину певною особою, усуваючи причини та умови злочинів. У разі початку злочинних дій необхідно вживати заходів щодо їх припинення. Надалі відбувається застосування заходів примусу, які також мають певний профілактичний вплив. Після примусових заходів до особи знову необхідно вживати заходів щодо недопущення вчинення нового злочину, усунення причин і умов його вчинення. Саме таку послідовність зазначених заходів може бути застосовано неодноразово, оскільки в діяннях багатьох осіб, які вчиняють злочини, може бути наявна як фактична, так і юридична множинність.

Заходи запобігання нерозривно пов'язані з іншими заходами протидії злочинам, як-от: виявлення злочинів; затримання осіб, які його вчинили; притягнення їх до кримінальної відповідальності; застосування до них покарання та інших заходів кримінально-правового та кримінальновиконавчого впливу, які містять у собі певний запобіжний потенціал. Під час і після заходів державного примусу до особи, яка вчинила злочин, слід знову застосовувати заходи недопущення вчинення злочинів, усунення причин і умов їх учинення.

Особливе місце в системі запобігання будь-якому злочину посідають кримінально-правові заходи, наприклад установлення юридичних підстав притягнення до кримінальної відповідальності, призначення покарання, звільнення від кримінальної відповідальності, покарання та його відбування.

В основі ефективного запобігання суспільно небезпечним діянням обов'язковими є якісні кримінально-правові норми, що встановлюють кримінальну відповідальність за певні злочини; результати аналізу кількісних та якісних показників цих діянь, їх детермінант; кримінологічний портрет і типологія особи злочинця, а також система соціальних, економічних, політичних, культурних, правових та інших заходів, яка охоплює безперервний цикл превенційної діяльності, що розпочинається й завершується усуненням

причин і умов учинення суспільно небезпечних діянь та здійснюється на загальному, спеціальному й індивідуальному рівнях.

Висновки монографії ґрунтуються на українському та зарубіжному кримінальному законодавстві, кримінально-правовій та кримінологічній доктрині, судовій практиці і можуть використовуватися не лише для удосконалення кримінального законодавства у теорії кримінального права та заходів запобігання злочинам у кримінології, але й у інших науках, що вивчають проблеми протидії злочинності, зокрема у кримінальному процесі, криміналістиці, оперативно-розшуковій діяльності.